

ՏՊԱԳԻՐ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄ ՈՒ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ տպագիր արտադրանք, վերականգնում, պահպանում, ամրակայում, խնամք:

Keywords: printed materials, restoration, conservation, bookbinding, treatment.

Մշակութային ժառանգության պահպանումը յուրաքանչյուր պետության առաջնահերթ խնդիրներից է: Դարերն ու տասնամյակները իրենց հետքն են թողնում մշակութային արժեք ունեցող գրքային նմուշների վրա:

Խորհրդային շրջանում գրադարանային ֆոնդերի պահպանությունը գտնվում էր պետության հոգաձության ներքո: Դրա մասին է վկայում 1976 թվականի ընդունված «Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության և օգտագործման մասին» օրենքը, որտեղ ընդգծված է, որ պատմության ու մշակույթի այն հուշարձանները, որոնք կապված են ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցած պատմական իրադարձությունների, հասարակության ու պետության զարգացման հետ, ունեն պատմական, գիտական, գեղարվեստական ու հոգևոր արժեք և պահպանվում են պետության կողմից [Գրադարանային ֆոնդերի վերականգնողներին և պահնորդներին մեթոդական հանձնարարականներ», 1986, 1]:

Գրադարաններին ու թանգարաններին հասցեագրված փաստաթղթերի շարքում հատուկ տեղ է գրավում 1978 թվականի նոյեմբերի 28-ի «Երկրի գրադարանների և թանգարանների գրքային ֆոնդերի, ձեռագիր և արխիվային նյութերի պահպանման և օգտագործման բարելավման մասին» հրամանը [Նույն տեղում]:

Այն արձանագրում է գրքային ֆոնդերի և ձեռագիր ու արխիվային նյութերի հաշվառման, պահպանման և օգտագործման ասպարեզում եղած թերություններն ու բացերը, ձևակերպում է տպագիր ու ձեռագիր ֆոնդեր ունեցող հիմնարկների միջոցառումների ծրագիրը, այդ թվում.

- հսկողություն գրադարանների և թանգարանների ֆոնդերի հաշվառման, պահպանության նկատմամբ,
- ֆոնդերի պահպանության անհրաժեշտ պայմանների ստեղծում, վերականգնում և կոնսերվացիա,
- բոլոր ձեռագիր նյութերի, հազվագյուտ գրքերի առկայության ստուգում, մշակում ու հաշվառում,
- ձեռագրերի և տպագիր արտադրանքի վերականգնման, ամրակայման, կոնսերվացիայի համար անհրաժեշտ նյութերով ու տեխնիկայով ապահովելու առաջարկների նախապատրաստում:

Սույն հրամանը մեծ ազդեցություն ունեցավ գրադարանների ֆոնդերի պահպանման և հաշվառման գործում:

Հայաստանի ազգային գրադարանը հիմնադրվել է 1919 թվականին «Պետական Մատենադարանի մասին» օրենքով: Այդ դժվար ժամանակաշրջանում մեծ էր նաև գրադարանի դերը, որը ստանձնել էր երկրի տպագիր մշակութային ժառանգության պահպանումը:

1966 թվականին, գրադարանի տնօրեն Արագի Թիրաբյանի նախաձեռնությամբ և Կուլտուրայի մինիստրության թույլտվությամբ, քայքայված գրականությունը վերականգնելու նպատակով, գրադարանի հիմնական ֆոնդապահ բաժնում (գրապահոցում) ստեղծվեց գրականության հիգիենայի և ռեստավրացիայի ենթաբաժին:

1981 թվականի փետրվարի 1-ից ենթաբաժինը, առանձնանալով գրապահոցից, դարձավ ինքնուրույն բաժին: Այն առ այսօր գործում է Ազգային գրադարանում որպես առանձին ստորաբաժանում և իրականացնում է գրադարանային ֆոնդերի խնամքը, վերականգնումն ու պահպանումը:

Վերականգնման բաժնի հիմնական գործառույթներն են. հետևել գրադարանային ֆոնդերի պահպանման պայմաններին, պարբերաբար զննել և, անհրաժեշտության դեպքում հայտնաբերված «հիվանդ» ու վնասված միավորներն առանձնացնելուց հետո նախաձեռնել բուժման ու վերականգնման աշխատանքներ:

Ինչպես բոլոր ժամանակներում, մշակութային արժեք ունեցող հնատիպ և, առհասարակ, բոլոր տպագիր նյութերի պահպանումն այսօր էլ առաջնահերթ խնդիր է:

Միջազգային ֆորումներում, գիտաժողովներում, սեմինարներում պարբերաբար քննարկվում և նորանոր լուծումներ են առաջարկվում գրականության ֆոնդերի պահպանման ու վերականգնման խնդիրների հաղթահարման համար: Ֆոնդերի պահպանությունը, ինչը անմիջականորեն կապված է տպագիր միավորների երկարակեցության հետ, գրադարանների առաջնահերթ խնդիրներից է:

Գրքային ֆոնդերի արդյունավետ պահպանման համար անհրաժեշտ է ապահովել օդի ջերմային և խոնավության ռեժիմները՝ օդի 17-19°C ջերմաստիճանը և 50-55% հարաբերական խոնավությունը:

Ֆոնդերի անվնաս պահպանման համար կարևոր է նաև լուսավորությունը, որը կարող է լինել բնական և արհեստական: Անթույլատրելի է արևի ճառագայթների անմիջական ազդեցությունը տպագիր և ձեռագիր միավորների վրա: Այն կարող է անդառնալի վնաս հասցնել: Տպագրական թղթի որակի, հատկության հետ կապված՝ գրադարանային միավորը կարող է այրվել, փշրվել, դառնալ անընթեռնելի:

Միաժամանակ շատ կարևոր է գրքերի ճիշտ տեղադրումը գրադարաններում: Դարակների միջև հարկ է թողնել փոքր տարածություն, որը կնպաստի օդի ազատ շրջանառությանը, մաքրման ու փոշեհանման աշխատանքներին:

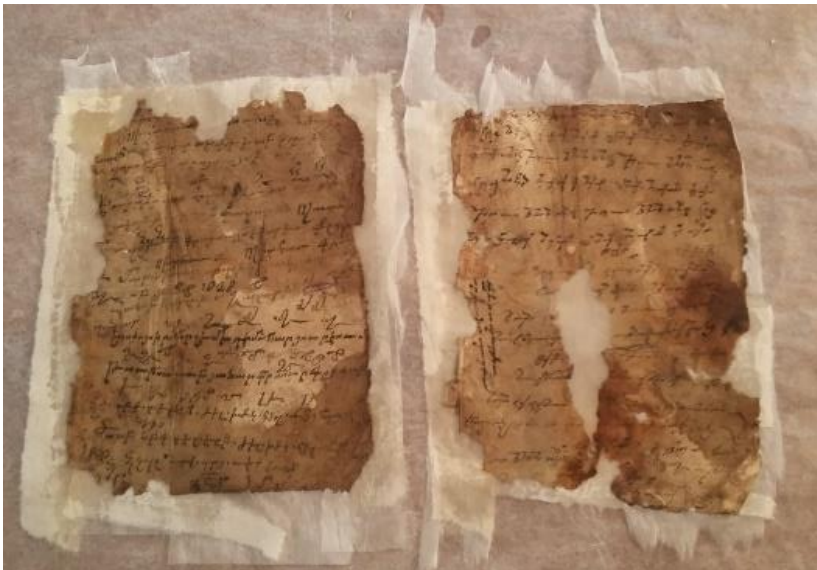
Գրքի պահպանման խնդրում փոշին գլխավոր վտանգներից մեկն է, որի մեջ կարող են լինել թուղթը վնասող մանրէներ, միջատներ և այլ վնասատու բակտերիաներ: Գրադարանային ֆոնդերի պարբերական զննումներ և փոշեհանման աշխատանքներ անհրաժեշտ է կատարել տարին երկու-երեք անգամ: Գրքերի փոշին հեռացնելու լավագույն եղանակը մեխանիկականն է, որը կատարվում է փոշեծծիչով, հատուկ փոշեմաքրիչ հարմարանքներով:

Ֆոնդերի պահպանման կարևորագույն և անհրաժեշտ պրոֆիլակտիկ միջոցառումներից է գրքային ֆոնդերի ստուգումը, ինչը հնարավորություն է տալիս ժամանակին հայտնաբերել «հիվանդ» (բորբոսային սնկով և միջատներով վարակված), վերականգնման և մաքրման կարիք ունեցող գրքերը: Հիմնական գրապահոցի համատարած ստուգումը խորհուրդ է տրվում անցկացնել հինգ տարին մեկ անգամ, ձեռագիր և հազվագյուտ գրքերինը՝ երեք տարին մեկ անգամ:

Այսօրվա մարտահրավերներին համապատասխան՝ զարգանում է նաև գրքերի վերականգնման ոլորտը:

Գրքերի վերականգնումը արհեստ չէ, թերությունների հասարակ շտկում չէ և դեկորատիվ ձևավորում չէ: Այն մի գործընթաց է, որի խնդիրն է երկարացնել գրքի կյանքը՝ պահպանելով ձևն ու բովանդակությունը: Մեր մասնագետները հետևողական են արդի վերականգնողական ոլորտի զարգացումներին: Նրանք մասնակցում են տարբեր միջազգային սեմինարների, վերապատրաստման դասընթացների, որտեղ արծարծվում են մասնագիտական շատ հարցեր, քննարկվում են ոլորտի վերջին նորույթները: Մասնակցում են նաև վարպետության դասերի և, որ շատ կարևոր է, ընկերանում և մաս են կազմում վերականգնողների միջազգային ընտանիքին:

Վերականգնողի կարևորագույն խնդիրներից է նաև մշակութային արժեք ունեցող և հազվագյուտ գրականության վերականգնումն ու ամրակայումը՝ պահպանելով գրքի ամբողջականությունը, նախնական բնական տեսքը և իհարկե, պահպանումը գալիք սերունդների համար:

Հստորեն վերականգնված գիրքը պետք է ունենա այնպիսի տեսք, կարծես երբեք վերականգնման չի ենթարկվել: Գրքի ուսումնասիրությունից և աշխատանքները կանոնակարգելուց հետո միայն սկսվում է վերականգնման գործընթացը: Վերականգնման աշխատանքներն ու ընտրված նյութերը պետք է համապատասխանեն գրքի հրատարակման ժամանակաշրջանին, ոճին:

Հնատիպ գրքի վերականգնման համար օգտագործվում են հատուկ նյութեր և թղթեր: Եթե վնասված է գրքի կոնակը, և հնարավոր չէ այն վերականգնել, ստեղծվում է նորը՝ հնարավորինս ապահովելով նույնականությունը: Եթե վնասված են կամ պատռված են գրքի էջերը, ապա դրանց վերականգնման համար օգտագործվում են գրքի թղթի հաստության ու որակի հետ նույնական հատուկ ճապոնական թղթեր [Реставрация книг. Ответы на часто задаваемые вопросы]:

Վնասված գրադարանային միավորը ենթարկվում է խորը գնման, մաքրվում է տարիների փոշուց ու հետքերից, անհրաժեշտության դեպքում՝ ախտահանվում: Բոլոր նախնական մշակումները անցնելուց հետո սկսվում է բուն վերականգնման գործընթացը: Այն պահան-

ջում է առանձնակի անհատական մոտեցում: Աշխատանքը անհրաժեշտ է կազմակերպել այնպես, որ գրքերը չձևափոխվեն, չկորցնեն իրենց նախնական տեսքը, դառնան ավելի երկարակյաց:

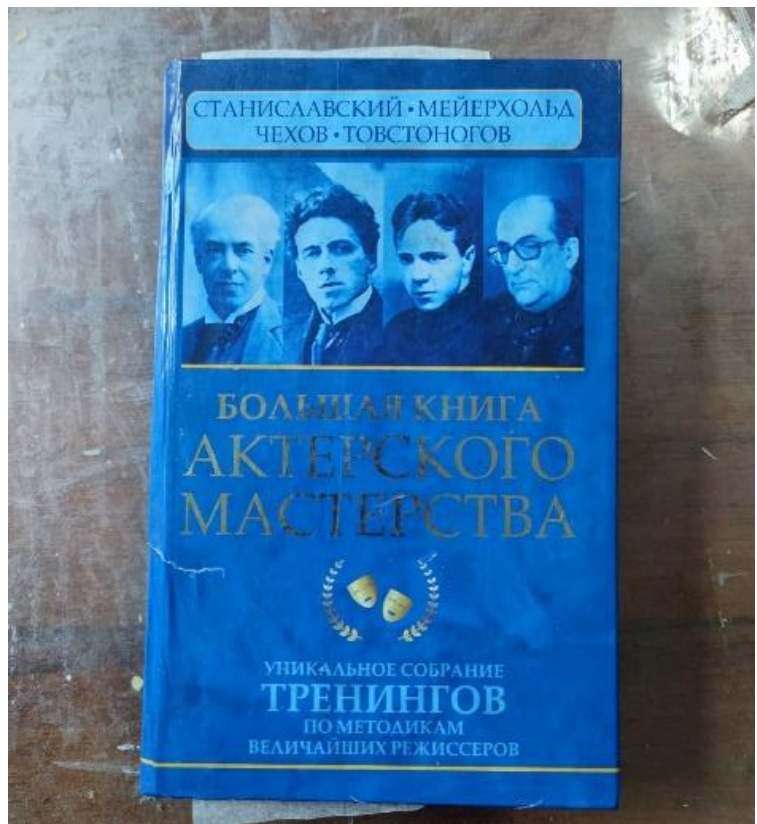
Վերականգնման և պահպանման մեթոդները հիմնված են գիտական հետազոտությունների և ստույգ մասնագիտական նյութերի վրա: Վերականգնման ընթացքում օգտագործվում են համապատասխան գործիքներ, պարագաներ, օժանդակ նյութեր և տարբեր տեսակի թղթեր:

Համաշխարհային թղթարդյունաբերության մեջ, ուր արտադրվում են ավելի քան 600 տարբեր տեսակի վերականգնողական թղթեր, առաջատար են արևելյան և եվրոպական արտադրանքները: Ազգային գրադարանում ևս օգտագործվում են ճապոնական վերականգնողական թղթեր, որոնք աշխարհին հայտնի են իրենց բնական հենքով և ունիվերսալ հատկություններով: Դրանք օգտագործելի են ինչպես հնատիպ և հազվագյուտ, այնպես էլ արդի գրականության համար, որոնք կարող են վնասվել շատ սպասարկվելուց կամ անորակությունից:

Վերականգնողների ջանքերի և մասնագիտական հմտությունների շնորհիվ ժամանակին ապահովվում է գրադարանի գրականության բուժումն ու վերականգնումը՝ չխաթարելով ընթերցողների անընդհատ սպասարկման պրոցեսը:

Քիչ չեն նաև դեպքերը, երբ վերականգնման են բերվում ընթերցասրահներից կամ նոր համալրված ժամանակակից գրքեր, որոնք կարիք են ունենում շտապ ամրակայման, վերականգնման: Ժամանակակից գրքի վերականգնման ժամանակ օգտագործվում են առկա այն բոլոր նյութերը, որոնցով հնարավոր է նույնակազմել, համապատասխանեցնել և վերադարձնել գրքի նախնական տեսքը:

Ազգային գրադարանի տպագիր արտադրանքի վերականգնման բաժինը ունի նաև կազմարարական գործառույթներ: Աշխատանքները իրականացնում են տարիների փորձ ունեցող կազմարարներ, ովքեր հմուտ և պատասխանատու հանձնառությամբ կազմում են գրքեր, հանդեսներ, համալրված լրագրերից՝ լրակազմեր, պատրաստում են գույքամատյաններ, տպագիր նյութերի պահպանման համար տարբեր չափերի արկղեր, թղթապանակներ, կտրում են քարտեր և այլն:

2023 թվականի փետրվարին, ՀՀ-ում պատմամշակութային շարժական հուշարձանների ամրակայմամբ, վերականգնմամբ և պահպանությամբ զբաղվող վերականգնող մասնագետների նախաձեռնությամբ հիմնադրվեց «Հայաստանի վերականգնողների ասոցիացիա», որի հիմնական պատասկներից է Հայաստանում մշակութային ժառանգության որակյալ և բարձր մակարդակի պահպանումը, վերականգնող մասնագետների դերակատարման արժևորումը: Հայաստանի ազգային գրադարանի վերականգնողները նույնպես միացան այս նախաձեռնությանը և դարձան «Հայաստանի վերականգնողների ասոցիացիա»-ի անդամ:

SUMMARY

Preserving culturally significant and rare literature remains a cornerstone mission for the National Library of Armenia. This essential endeavor is accomplished not solely through the fund-keeping departments, but also through the dedicated and meticulous efforts of restorers.

Our task is to be consistent with the preservation of the library's funds, to restore and fix the book, document, literary unit of cultural value in such a way as to preserve its integrity and the initial natural appearance corresponding to the period of its publication, because literature is our history and we must pass it on to future generations.

The years of experience and current, modern challenges emphasize the importance of staying connected with professional developments. Through active participation in numerous international events on restoration, both physical and virtual, we stay informed about the latest innovations in the restoration field. This engagement further refines our specialization, enriches our expertise, and enhances our skill set.

The preservation efforts of the National Library of Armenia's restorers have safeguarded thousands of books, magazines, rare documents, notes, and newspapers. Their dedication and passion drive their ongoing work, as they eagerly anticipate the realization of a restoration center tailored to the needs of the National Library in the near future.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գրադարանային ֆոնդերի վերականգնողներին և պահնորդներին մեթոդական հանձնարարականներ, Երևան, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ին-տ., 1986, 112 էջ:
2. Реставрация книг. Ответы на часто задаваемые вопросы, Эл. рес.: <https://www.kobzar.in.ua/blog/restavracija-knig-otvety-na-chasto-zadavaemye-voprosy/>, 17.04.2024.